

A „Pesti Asszony” mint a modernség szimbóluma*

A budapesti úrinő magánélete című, 2015-ös kötet¹ sikere rávilágított arra, hogy a tudományos kutatás és történetírás figyelmét az utóbbi évtizedben megragadó témakörök (a hétköznapi élet története, az életmódtörténet, a nőtörténet) a szélesebb olvasóközönség érdeklődésére is számíthatnak. Ennek folytatásaként jelent meg *A modern budapesti úrinő* címet viselő könyv, amely – bár számos ponton kapcsolódik az előző kötethez – önmagában is élvezhető olvasmány, amely a szakmailag kifogástalan, mégis népszerű és közérthető tudományos ismeretterjesztés újabb példája.

Míg *A budapesti úrinő magánélete* az 1860 és 1914 közötti, gyakran „boldog békeidőknek” nevezett korszakról szólt, addig *A modern budapesti úrinő* 1914 és 1939 között jelöli ki időhatárait. A szerzőpáros egyik tagja a 19. század számos nőtörténeti és irodalomtörténeti témáját kutatói alapossággal ismerő, a *Halcsontos fűző* nőtörténeti blogot jegyző szépíró, Szécsi Noémi, míg a másik szerző, Géra Eleonóra város- és művelődéstörténész. A tartalomjegyzékben pontosan jelölték, hogy az egyes alfejezeteket melyikük írta, és forrásjegyzéküket is egymástól elválasztva, saját nevük alatt adták meg a bibliográfiában. A kötet fontos erénye, hogy stiláris szinten mégis nagyon egy-

* SZÉCSI Noémi–GÉRA Eleonóra: *A modern budapesti úrinő (1914–1939)*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2017. 454 p.

¹ SZÉCSI Noémi–GÉRA Eleonóra: *A budapesti úrinő magánélete (1860–1914)*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2015.

séges, az alfejezetek tartalma, szemléletmódja és hangulata szépen illeszkedik egymáshoz. Az olvasó hét nagyobb témakör köré szerveződő fejezetet, ezeken belül pedig számos alfejezetet talál a könyvben. Ezek közül két nagy fejezet (*Erkölc, szexualitás, anyaság*, valamint *A modern nő teste*) teljes egészében Szécsi Noémi munkája, a *Háztartás és otthon* pedig jórészt (két alfejezet kivételével) Géra Eleonóráé. A többi részen (*Szerelem, párválasztás, házasság; Lányok az oktatásban; Háború és béke; Megélhetés, munka, karrier; Szabadidő, szórakozás, kultúra*) belül viszonylag hasonló arányban oszlanak meg a két szerző írásai.

A könyv a modernség fogalomtörténetének vizsgálatához is hozzájárul. Számos ponton utal arra, hogy miként alkalmazták ezt a szót a hétköznapi élet kontextusában, hogyan vált univerzális jelzővé. Legfőképpen pedig arra, hogyan lehetett „modern” egy nő a két világháború között: középiskolába járt, rúzsos-ta magát, evezett a Dunán, kórházban született és porszívót vett. A felsorolás előrevetíti azokat a témákat, amelyek köré a kötet szerveződik. Egyúttal arra is utal, hogy a könyv egyszerre életmódtörténet és egy imázs bemutatása: azé az imázsé, amely a modern nő alakja köré szövődött életmódjának alkotóelemeiből.

A címben szereplő úrinő két jelzőt kap: „modern” és „budapesti”. A könyv ugyanis a modern nő prototípusának kifejezetten a pesti asszonyt tartja, akinek alakja az 1930-as évekre olyanira ikonikussá vált, hogy Bródy Lili így jellemezte egy regényében a vidékiek szemszögéből: „[...] ha kimondták ezt a szót, Pesti Asszony, a lányok szeme előtt a milói Vénusz jelent meg ép tagokkal és belvárosi toalettben, amint éppen a Zserbónál ül és kacag”. (5.) A kötet előszava ezzel az idézettel indít, tehát először azt az imázst mutatja be, amely a vizsgált korszakban asszociációk hosszú sorát generáló fogalommá tette a „Pesti Asszonyt”.

Noha nem klasszikus értelemben vett várostörténeti munkáról van szó, a könyv szemléletmódjából fakadóan jelentős figyelmet szentel a két világháború közötti korszak városi kultúrájának. Elsősorban azon keresztül, hogy miként alakult át a lakásideál, hogyan és miért lett divat a korszerű kislakás a legalább háromszobás, a reprezentáció kedvéért a kényelmet hát-

térbe szorító, klasszikus polgári lakás helyett. Az életmódtörténet és a városi térhasználat kérdése több ponton összefonódik: például annak elemzésénél, hogy a lakások kisebb mérete miatt a társasági élet az otthon teréből egyre inkább a nyilvános térbe tevődött át, megváltoztak a vendégfogadási szokások és átalakult a kávéházak közönsége is. Míg a 19. században szinte kizárólag férfiak látogatták azokat, addig a két világháború között sok esetben nők és gyermekek is napi rendszerességgel töltötték ott idejüket, így a kávéházak a családi térhasználat színhelyeivé is váltak. Különös figyelmet érdemel az is, ahogyan módosultak a női térhasználat kötöttségeit érintő normák, például az, hogy a fiatal leányok sokszor már nem az édesanyákkal, hanem a barátnőkkel együtt járták a várost, és a barátnőcsoportok bemehettek olyan helyekre is, ahová egyébként egyedülálló nőnek nem lett volna illendő.

A könyv korszakválasztása következtében az olvasóközönség akár közvetlen felmenőinek sorsára és életmódjára is ráismerhet a témákban, a különbségekre és a hasonlóságokra egyaránt rácsodálkozhat, ha az akkori divatokat, szokásokat összeveti napjaink gyakorlataival. Több fejezet hangsúlyozza, hogy az 1920-as éveket sok szempontból határhelyzetnek, egy sokrétű átmeneti korszaknak lehet tekinteni. Az otthoni és a kórházi szülés párhuzamos jelenléte, a szépségápolásban az otthoni „vegyészkedés”, a patikakészítmények, a hazai termékek és a világmárkák egyidejű fogyasztása, a dolgozó nő külsejének átalakulása, a haj rövidre vágatásának láza, a bubifrizura, a hajfestés és a dauer divatja, a szépségversenyek rendezvényként és reklámfelületként való megjelenése, a fehér bőr helyett a barnaság Coco Chanelhez köthető divatba jötte egyaránt jó példa erre. A kiválasztott szempont – amely főként a városi nők hétköznapjaira koncentrál – képes közös nevezőt teremteni a könyv változatos témái között.

Bár a szerzők nem hangsúlyozzák, a fejezeteket összeköti az a különböző forrástípusokban tapasztalt meglátás is, hogy a „Nagy Háború” – amelyet utólag első világháborúnak nevezünk – látványos és visszavonhatatlan mentalitásbeli változásokat idézett elő. Az első, *Szerelem, párválasztás, házasság* című fe-

jezet ezt a magánéletre vonatkozóan elemzi. A korabeli sajtó is foglalkoztatta az a kérdés, hogy milyen hatást gyakorolt a háború a magánéletre. A válasz rendszerint az volt, hogy mindent felgyorsított: az udvarlás folyamatát, a házasságkötéseket és a szakításokat egyaránt. Ezért vált a háború előtti és háború utáni erkölcsök megkülönböztetése gyakran használt retorikai elemmé a korabeli szövegekben. Érdemes elgondolkodni azon, hogy ez a szemlélet nemcsak a kortársak megítélését befolyásolhatta, hanem retrospektív módon a 19. századi nőkről alkotott képre is hatást gyakorolhatott. Például Szendrey Júlia megítélésében fontos határvonalat jelzett az, hogy Hatvany Lajos 1918-ban az újrَاهázasodás miatt már nem ítélte el, amelyet a hadiözvegyek sokasága láttán mindennapos, teljesen természetes gesztusnak vélt. Az utóbbi években egyre többször hangsúlyozott tény, hogy az első világháború következtében a női munkavállalás egyre elterjedtebbé vált, ezáltal pedig a női szerepek módosulása is egyre inkább elfogadott jelenség lett. Mintegy bevezetőként olvashatunk arról, hogy egy középosztálybeli nő, az előző kötetből már ismert Méhely család egyik tagja életében milyen változást hozott a háború, és hogyan élte meg a művésznői, valamint a háziasszonyi- anyai szerepek közötti szerepváltást. Az első fejezet témakörei körüljárják, hogy maga a feleségszerep is – amely első pillantásra változatlan és hagyományosnak tűnhet – olyan változásokon ment keresztül, amelyek már nem alá-fölé rendeltségi, hanem partneri viszonyt alakítottak ki a házastársak között. Akkor is, ha a nő nem volt önálló pénzkereső. A feleséget ugyanis egyre inkább „nemzetgazdasági tényezőnek” tekintették, aki megtervezi a fogyasztást, észszerűen beosztja a család jövedelmét, és időnként a teljes háztartás költségvetéséért felel. Ez azzal is együtt járt, hogy egyre gyakrabban már nem a feleség kapott konyhapénzt a férjtől, hanem a férj kapott szabadon elkölthető zsebpénzt kávéházra, cigarettára a pénzt beosztó feleségtől.

A hosszabbá vált leánykor, a házassági rituálék, a nászút státuszszimbólumként való értelmezése és a házasságon belüli új szerepek után a második fejezet a szexualitáshoz, valamint a terhességhez való viszonyulás változásáról szól. A „félszüzek”

– vagyis azok a lányok, akik ugyan gyakorlati értelemben érintetlenek, mégis sok információval rendelkeznek a szexuális életről, vagyis már nem „ártatlanok” – még az 1920-as években is foglalkoztatták a közvéleményt, noha ebben az évtizedben már az a jelenség is elterjedt, hogy egy nő 25-30 éves kora után ment férjhez. Voltak olyanok, akik hangsúlyozták, hogy a nők életkorát társadalmi szempontból tekintve a 28 az új 18. Nem véletlenül dolgozta fel annyi regény a házasság előtti testi szerelem problémáját. Ez a jelenség együtt járt azzal is, hogy a nem kívánt terhesség megszakításának lehetőségei előtérbe kerültek. A könyv főként nemrégiben kiadott források, például Gyarmati Fanni és Móricz Zsigmond naplói, valamint Török Sophie kisregényei alapján járja körül ezt a kérdéskört, majd hasonló ego-dokumentumok és szépirodalmi szövegek segítségével mutatja be a kórházi szülés elterjedését és a meddőség korabeli kezelését.

A *modern nő teste* címet viselő harmadik fejezet jelentősen hozzájárul a kötet címben is szereplő modern úrinő fogalmának pontosabb definiálásához. A modern nő, a pesti asszony imázsának ugyanis szerves része lett az arcfestés. Egyesek egyenesen a nemzethalál vízióját látták a rüzs viseletében, azzal érvelve, hogy „Hungária ajka sohasem volt kifestve”. Annak illusztrálására, hogy a hosszú szoknyás, fűzős, festetlen arcú női nemzedék között szocializálódott férfiak mennyire viszolyogtak a lábukat mutogató, bubifrizurás, festett arcú nőktől, aligha lehetne jobb forrást idézni, mint Móricz Zsigmond naplóját, aki második feleségével, a színésznő Simonyi Máriával kapcsolatban gyakran undorodva reflektált a modern női divatokra, például a haj vagy a köröm festésére. Izgalmas és helytálló leírásokat olvashatunk a korszak addig szokatlan szépségápolási szokásairól és divatjairól. Ezen a ponton érdemes lett volna hangsúlyozni azt, hogy nemcsak egy mindinkább terjedő gyakorlatról, hanem egy új nőtípus imázsának alakulásáról van szó, hogy ne váljon sablonossá „a régi udvarházak halk és finom úrilányaiként” megjelenített 19. századi nőtípus és a modern nő markáns alakjának szembeállítása. Jól kiválasztott forrás az az újságcikk, amelyben az orvos szerző a fentebb

említett szende nőtípust, a halk, finom, ártatlan, festetlen és természetes úrilányokat sírja vissza és a modern, magukat rú-zsozó hölgyeket kárhóztatja. Mivel a könyv fő fókusza a változás bemutatása, a két jellegzetes nőtípus egybevetése mindenképp hasznos és érdekes, az árnyaltság kedvéért mégis érdemes lett volna felhívni az olvasó figyelmét arra, hogy a 20. századi orvos szerző szemüvegén keresztül láttatott 19. századi nők élete és alakja nem volt ennyire egysíkú. Még a középosztály nőtagjait sem lehet egyszerűen halk és finom úrilányként leírni, hiszen az utóbbi évek alapkutatásai ennél sokkal változatosabb és szí- nesebb képet tártak fel, amelyek egy része meg is jelent a könyv 2015-ös előzményének fejezeteiben. A kötet egészére jellemző helyes, sokszor humoros forráskritika egyedül ezen a ponton, a 19. és 20. századi budapesti úrinő alakjának összehasonlítása során szorul háttérbe, mintha a források itt átvennék a hatal- mat a szerzői narratíva fölött, de ez olyan jellegzetességként ér- telmezhető, amely a könyv által használt bőséges és szuggesztív források sokaságából, valamint a tudományos ismeretterjesztés műfajából fakad. (Itt érdemes megemlíteni, hogy a kötet címé- ben is szereplő úrinő fogalma több generáció számára is terhelt kifejezés, amely nemcsak pozitív asszociációkat idézhet fel, a szerzők viszont nem glorifikálják, hanem szimpátiával, ugyan- akkor humorosan – sokszor akár ironikusan – közelítik meg az úrinő alakját.)

A könyv a nők és a korabeli nacionalizmus kapcsolatáról is szól, annak ellenére is, hogy ez nem tartozott szándékos célki- tüzései közé. Noha bizonyára számos olvasó a szépségápolásról szóló fejezetek között kevésbé számítana ehhez kapcsolódó té- mákra, mint például a *Háború és béke* fejezet esetében, amely a nők és az irredentizmus kapcsolatát is tárgyalja, a korszak nacionalizmusának mindent átható erejére a szépségversenyek tárgyalása nyújtja az egyik legérzékletesebb példát. Klebersberg Kuno *Szépségnacionalizmus* című cikke kapcsán kiderül, hogy ahogyan a női szépség nemzeti feladatának „a faj kitenyészte- sét”, „a faj szépségének fennmaradását” tartották, úgy a szép- ségkirálynőktől is azt várták, hogy külföldön bizonyítsák be a magyar faj életképességét.

A *Háztartás és otthon* című fejezet nemcsak a háborús háztartásról, a modern háztartási gépek megjelenéséről, a házimunka és a vendéglátás megváltozott jellemzőiről és a cselédek módosult státuszáról, „háztartási alkalmazottá” válásáról szól, hanem a lakásideál és a lakberendezés alapvető és látványos átalakulásáról is. Az utóbbit a Valló Judit *Korallban* megjelent tanulmányának² címére reflektáló, *Nemzetgyilkos lakástípus* című alfejezet egyik mondata összegzi legrövidebben és legtalálóbban: „A lakás úri mivolta tehát már nem az alapterülethez vagy a szobaszámhoz kötődött, hanem a komfortfokozathoz.” (171.)

A fejezet arra is kitér, hogy a méret helyett a jó felszereltséget és kényelmet preferálók okozta változás a lakások bérleti díjában is megmutatkozott: a komfortos, nagyobb egyszobás lakás ugyanannyiba került, mint egy két-három szobás, reprezentatív, de fürdőszoba nélküli lakás. A „nemzetgyilkos lakástípus” elnevezés – amely arra utalt, hogy az ilyen kislakások gyermektelenségre kárhoztatják a párokat – jórészt megalapozatlannak tekinthető, ugyanis a házaspárok aránya csak a bérlők negyedét tette ki. A fejezet a narratív forrásszövegeken túl bőségesen – és érzékletesen – támaszkodik statisztikai forrásokra. A korabeli lakberendezésben újdonságként jelent meg, hogy immár a gyermek kapja a legjobb fekvésű szobát, illetve maga a gyermekszoba megléte is, ami a 19. században még különlegességnek számított. Új divatok jelentek meg, például a népművészet kitüntetett szerepe a lakáskultúrában, vagy az Amerikarajongók körében a férfiszoba kellékévé vált házibár.

A fejezet mai szemmel talán legszórakoztatóbb része az új státuszszimbólumokról szól: a rádióról, amelyhez gyakran külön rádióállvány is dukált, a porszívóról, amely annyira „gusztusos masina”, hogy egy budai úriasszony felnőtt gyermekei „hajba kapnak, melyik szívjon vele”, és amely még Augusztia főhercegnőt is lenyűgözte, valamint a „jégsekrenyről”, amelyet csak a középosztály felső rétege engedhetett meg magának.

² VALLÓ Judit: Nemzetgyilkos lakástípusok vagy a modern nagyvárosi élet szimbólumai? Középosztályi kislakások a harmincas évek Budapestjén. *Korall*, 2010/40. 84–113.

A háztartási munkák szempontjából ez azt jelentette, hogy már nem a minden idejét a konyhában töltő, kulcscsörgető és cselédeknek parancsolgató úriasszony alakja volt az ideál, hanem a minél időtakarékosabban dolgozó nőé. A főzőtanfolyamok, háztartási és mosókiállítások azért tehettek szert olyan számottevő érdeklődésre, mert az új technológiákat, a munkát könnyítő új eszközöket is megismertették. A nőtörténet szempontjából azonban a családi munkamegosztásról való diskurzus alakulásáról szóló alfejezet az egyik legjelentősebb. Ebben egy fiatal nő esete is olvasható, aki ugyanazon a munkahelyen, azonos pozícióban dolgozik, mint a férje, és leírja egy újságnak a napirendjüket, majd felteszi a kérdést, hogy ki fizeti ki neki azt a napi 5-6 óra munkatöbbletet, amelyet a házimunka okoz. Komoly változást jelzett, hogy egyáltalán felmerült a nőkben ez a kérdés, és az 1930-as évekre egyre több szerző már nem kifejezetten női, hanem közös munkának tartotta a házimunkát.

A *Lányok az oktatásban* című fejezetben a nőideál és a nőnevelés elveinek módosulásairól, a leánycserkészetről, a nők előtt megnyíló egyetemi szakokról, a kommünt követő numerus nullusról, a „keresztény feminizmusról”, és többek között az első magyar gépészmérnöknőről, ügyvédnőről és női egyetemi magántanáról olvashatunk. A nőnevelés szerves részévé vált a leányok felkészítése az önálló kenyérkereső lételre. A szerzők Tutsek Anna lapjában, a *Magyar Lányok*ban azt elemzik, hogy milyen értékeket közvetített a két világháború között a lap a leányok és a szülők számára. A leány-középiskolák különböző típusairól (leánygimnázium, leányliceum, valamint leánykolégium), a külföldi tanulmányokra vállalkozó leányokról szóló témák azonban nem kizárólag a korabeli oktatás történetébe nyújtanak betekintést, hanem az apaszerep változásába is. A „modern apa” ugyanis már törekedett arra, hogy bensőséges kapcsolatot alakítson ki leányaival, és próbálta felkészíteni őket a lehetséges kihívásokra. (A „modern apaként” gondolkodó vasúti igazgató, a budai Várban élő Neย์ Ákos családjának levelezése számos témához remek forrás lehet.)

A *Háború és béke*, valamint a *Megélhetés, munka, karrier* fejezet szorosan összekapcsolódik. Noha a háborúnak a nők

hétköznapi életére gyakorolt hatásáról a könyvben szinte minden résztema esetében szó esik, a „diakonisszaruhának” nevezett ápolónői ruha divatján, az orvostanhallgató-nők növekvő számán, a szerelmi kapcsolatok átalakulásán és sok más, már említett területen túl a női munka világában volt a leginkább érzékelhető a változás. Az úrinők nemcsak a harctéren, hanem a gyárakban is megjelentek, még a grófnők között is divat lett dolgozni, noha ez (legalább részben) ugyanolyan kényszer szülte divat volt, mint a kislakásoké. A munkába állás sok lány esetében már nem meghökkenést és gyakran családi ellenkezést kiváltó szabad döntés, hanem anyagi kényszer volt, így sokszor maguk a szülők küldték dolgozni leányukat.

E fejezetek a nők politikai szerepvállalásának témakörét is körüljárják, amely jóval hangsúlyosabban jelenik meg ebben a kötetben, mint az előzőben. A női választójog kérdéskörével, a Feministák Egyesületével, a „vörös grófnőként” ismertté vált Károlyi Mihályné szerdai női vitaklubjával, a nők kommün alatti és utáni tevékenységeivel, megítélésével, a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetségének működésével, az irredentizmussal és a parlamentben megjelenő nőekkel foglalkozó alfejezetek nemcsak nőtörténeti szempontból érdekesek, hanem módszertanilag is, mivel úgy adnak izgalmas összképet ezekről a témákról, hogy közben képesek a politikatörténeti és a kultúrtörténeti szempontok egyesítésére.

A könyv utolsó fejezete (*Szabadidő, szórakozás, kultúra*) a nyaralási szokások megváltozásáról, a divatos úti célokról (például a vonattal könnyen elérhető Abbáziáról), a víkendezés és a strandolás (sokszor a nyaralást helyettesítő) szokásairól, a szórakozási formák átalakulásáról (színház helyett mozi, ügétő helyett foci) és a sztárkultusról szól. Emellett olyan kérdések is megjelennek a fejezetben, hogy miként függ össze az autogramvadászat divatja és a könyvhét népszerűsége, milyen funkcióváltáson mentek keresztül a bálók (miért veszítették el „húspiac”-jellegüket), milyen íratlan normák befolyásolták a térhasználati szokásokat a mulatóhelyeken, majd ezek lazulásával miként lehetett az elegáns pesti lokálokban is estélyiben pompázni. A korszak nőiróit és olvasási szokásait is tárgyalja

egy külön alfejezet, valamint egy újabb kultúrafogyasztási gyakorlatot, a rádiózást is.

A kötet egyik legfőbb érdeme annak a lenyűgözően sokrétű és sokszínű forrásanyagnak a felvonultatása, amely még a korszak jellemzőit és a könyv által bemutatott témaköröket mélyen ismerő szakemberek számára is tartogathat újdonságokat. A másik fontos erény ezek invenciózus használata, amely társadalomtörténészek, politikatörténészek, művelődés- és irodalomtörténészek számára egyaránt tanulságos lehet. A levéltári források, a kiadatlan vagy nemrégiben publikált ego-dokumentumok, a sajtótermékek és a szépirodalmi művek együttes használata nemcsak érdekesebbé, hanem árnyaltabbá is teszi az egyes témakörök megközelítését. Külön figyelmet érdemel, hogy a forrásként idézett szépirodalmi szövegek nem szorulnak pusztán illusztratív szerepbe, hanem szervesen illeszkednek a könyv koncepciójába, mivel a korszakban élő emberek mentalitását, hétköznapjait, értékrendjét, az őket foglalkoztató problémákat, és ezek reprezentációját teszik még érzékletesebbé. Az utóbbi évtizedekben a kultúrtörténet módszerei számos kutatási terepet megújítottak. A könyv kiváló példája annak, hogy a várostörténeti kutatásokhoz hogyan és mivel tud hozzájárulni az életmódtörténet, a városlakók hétköznapjainak és erre adott reflexióinak elemzése. Remélhetőleg más városok esetében is fog hasonló szempontú kutatásokat inspirálni a kötet megjelenése, hogy még pontosabban kirajzolódhasson, milyen hasonlóságok és különbségek voltak a budapesti, a nagyobb vidéki városokban élő és a kisvárosi „modern nők” mindennapjai között.

Gyimesi Emese